



# זכויות האדם בישראל – תמונת מצב 2017

## כתיבה:

צוות האגודה לזכויות האזרח: עו"ד סנא אבן ברי, עו"ד משכית בנדל, עו"ד דבי גילד-חיו, עו"ד גיל גן-מור, שמרית טויג, רונית סלע, עו"ד אבנר פינצ'וק, עו"ד עודד פלר

עו"ד אורלי ארז-לחובסקי, מנהלת המחלקה המשפטית, המרכז הרפורמי לדת ומדינה

עו"ד מיכל תגר, קו לעובד

עריכה: טל דהן

סיוע והערות: עו"ד שרון אברהם-ויס, עו"ד דן יקיר, מרים לידור, עו"ד רוני פלי, עו"ד עודד פלר

תודה לחברות וחברי האגודה לזכויות האזרח, למתנדבינו ולתורמים/ות לפעילות האגודה, אשר בזכות מחויבותם, ערכיהם ונדיבותם מתאפשרת פעילותנו.

**New Israel Fund of Canada**  
**הקרן החדשה לישראל**

הדוח מתפרסם בסיוע

## תוכן העניינים

3	מבוא
4	צמצום המרחב הדמוקרטי
6	הפרת זכויות האדם בשטחים הכבושים
6	50 שנה לכיבוש והעמקת הסיפוח
7	רצועת עזה
8	חופש הביטוי
8	הזכות להפגין
9	פגיעה בחופש הביטוי הפוליטי באמנות
9	איומים על חופש הביטוי ברשת האינטרנט
10	הזכות לקיום אנושי בכבוד
10	קצבאות הנכות
11	זכויות המיעוט הערבי
11	מתקפה ממוסדת של הממשלה נגד האוכלוסייה הערבית
11	התבטאויות גזעניות של אנשי דת יהודים
12	יזמות אנטי-דמוקרטיות המכוונות לפגיעה בזכויות המיעוט הערבי
12	תכנון ובנייה והגברת הריסות הבתים בחברה הערבית
13	הבדווים בנגב
13	זכויות מבקשי מקלט ופליטים
13	גזירות כלכליות
14	גירוש ל"מדינה שלישית"
14	התנאים במתקן "חולת"
14	ניתוק חשמל ומים בפתח תקווה
15	פרשת ילדי תימן, המזרח והבלקן
16	חופש הדת והחופש מדת
17	הזכות לבריאות
17	טיפול ואשפוז סיעודי
18	חיזוק מערכת הבריאות הציבורית
18	הזכות לדיור
19	זכויות עובדים
19	עובדים שעתיים

בישראל של שנת 2017 נדמה שבכל הנוגע לזכויות אדם, חזרנו אחורה בזמן. ערכים שנדמה היה שהפכו עם השנים למובנים מאליהם, כמו הזכות לשוויון וחופש הביטוי, התגלו ככאלה שעדיין זקוקים להגנה. אפילו המאפיינים הבסיסיים של דמוקרטיה, כמו שלטון החוק, הפרדת הרשויות, שמירה על זכויות האדם והגנה על זכויות המיעוט מפני עריצות הרוב, עומדים בסכנה.

המגמה המדאיגה של כרסום במרחב הדמוקרטי בישראל, שעליה אנו חוזרים ומתריעים בשנים האחרונות, הגיעה השנה לשפל חדש. למגוון היבטיה – השתקת דעות וביקורת ציבורית, פגיעה בפלורליזם, דה-לגיטימציה של יריבים פוליטיים, עיתונאים, מיעוטים וארגוני זכויות אדם, ועוד – הצטרף היבט נוסף. השנה החולפת התאפיינה בניסיונות מדאיגים לשחוק את כוחם, סמכותיהם ופעילותם של המוסדות "שומרי הסף" המרכיבים את מערכת האיזונים והבלמים החיונית בדמוקרטיה, והמבטיחים שלטון חוק, מינהל תקין, הגנה על זכויות אדם והיעדר שחיתות: בתי המשפט, היועץ המשפטי לממשלה, המשטרה ועוד.

כמעט שלושה עשורים לאחר שבוטלה הצנזורה על מחזות, חוינו נסיגה מדאיגה לימים שבהם השלטון היה יכול לצנזר יצירות תרבות ולהשתיק אמנים מטעמים פוליטיים. בג"ץ עדיין נאלץ להגן על הזכות הבסיסית להפגין ולמחות, מול דרישות מופרכות ולא חוקיות שהעמידה המשטרה בפני מפגינים ומפגינים. מגמה מטרידה נוספת של פגיעה בחופש הביטוי הסתמנה בתחום החקיקה הנוגעת לאינטרנט, שמבקשת להעניק למדינה סמכויות לחסום את הגישה לאתרים או להסיר תכנים מהרשת.

יחסו של השלטון למיעוט הערבי התאפיין גם השנה בהתבטאויות מסיתות ובהצעות חוק מפלות וגזעניות. על מבקשי המקלט המשיכה הממשלה להקשות בדרכים שונות עד כדי התאכזרות, על מנת שיעזבו את הארץ. מגמות של הפרדה והדרה איימו על מעמדן של הנשים בישראל ועל זכויותיהן לשוויון ולכבוד, ובקשו לדחוק אותן לשולי המרחב הציבורי. כחלק מצמצום המרחב הדמוקרטי חל כרסום בחופש הדת, בחופש מדת ובפלורליזם היהודי.

מעל כל אלה רובץ צילו של הכיבוש. השנה, שנת היובל לכיבוש, הלך והעמיק ה"סיבוש" – שילוב של סיפוח וכיבוש, שנשען על תפיסה הדוחה מכל וכל שוויון, זכויות אדם ודמוקרטיה. משולחן הממשלה אין רואים ואין דנים בהשלכות המדיניות והמוסריות הקשות של מפעל ההתנחלות, או בהפרות השיטתיות של זכויות האדם של הפלסטינים החיים במשך חמישה עשורים תחת משטר צבאי ישראלי. הנהגת המדינה לא רק שאינה מודאגת מקיומן של שתי מערכות חוק בשטחים, האחת לפלסטינים והשניה לישראלים, אלא שהיא מעוניינת בהעמקתן. גישה זו הובילה בשנה החולפת להתגברות זרם הצעות החוק לסיפוח ישיר או עקיף, ששיאו (הזמני) בחקיקת "חוק ההסדרה", על אף התנגדותו של היועץ המשפטי לממשלה.

איננו אומרים נואש. מה שנדמה היה בלתי אפשרי לפני שלושה עשורים הפך במהלך השנים למוכן מאליו, והוא עוד ישוב לכך. נקודת אור אפשר לראות בתחום הזכויות החברתיות: לאט לאט, צעד אחר צעד, מתחילה המדינה להכיר בחובתה לממש את זכויותינו לקיום אנושי בכבוד, לבריאות ולדיוור. הכרה זו, שהיא לפחות בחלקה תוצאה מפעילות ארוכת שנים של ארגוני החברה האזרחית, היא עדות לכך שמאמצים מתמשכים יכולים לשנות את השיח הציבורי, ובסופו של דבר גם את המצב בשטח.

## צמצום המרחב הדמוקרטי

המגמה המדאיגה של כרסום במרחב הדמוקרטי בישראל, שעליה אנו [חוזרים ומתריעים בשנים האחרונות](#) הגיעה השנה לשפל חדש. הרוב הפוליטי המשיך לפגוע בזכויות יסוד, תוך שהוא מאתגר ואף דוחף עד הקצה את הכללים הבסיסיים ביותר של המשטר הדמוקרטי, כמו שלטון החוק, הפרדת הרשויות, שמירה על זכויות האדם, חופש הביטוי והגנה על זכויות המיעוט. על חומרת המצב מעידים בין היתר דברים חסרי תקדים שאמרו השנה [נשיא המדינה](#) ו**[היועץ המשפטי לממשלה](#)**: הנשיא התריע על המתקפות נגד "שומרי הסף" של הדמוקרטיה, ובפרט הניסיונות להחליש את הרשות השופטת ואת התקשורת; והיועץ המשפטי לממשלה [אמר](#): "התוצאה של שילוב הצעות החוק עלולה להיות קשה לשלטון החוק והאינטרס הציבורי [...] מדובר בהחלשה של ההגנה על זכויות האדם ובפגיעה קשה במנגנוני ההגנה על מנהל תקין ומניעת שחיתות שלטונית, שהם מדרון חלקלק. כאן בדיוק נכנסים לתמונה שומרי הסף. לשם כך הם קיימים".

הפגיעה בדמוקרטיה, בעיקר על ידי יוזמות והתבטאויות של הממשלה והקואליציה, באה לידי ביטוי במגוון היבטים. כל אחד מהם, ובעיקר כולם ביחד, מצטרפים להתנהלות מערכתית מכוונת, המכרסמת עד כדי סכנת קריסה את יסודות הדמוקרטיה: היבטים אלה כוללים: השתקת דעות וביקורת ציבורית, וכן פגיעה בפלורליזם ובלגיטימציה לקיומן של מגוון עמדות, מחשבות ודעות; דה-לגיטימציה ו"סימון" כבוגדים של יריבים פוליטיים, עיתונאים, מיעוטים וארגוני זכויות אדם; פגיעה בחופש ההתאגדות והצרת צעדיהם של מי שעמדותיהם או פעילותם לא מקובלות על הרוב הפוליטי. בשנה החולפת בלטו במיוחד הניסיונות לשחוק את כוחם, סמכותיהם ופעילותם של המוסדות "שומרי הסף" המרכיבים את מערכת האיזונים והבלמים החיונית בדמוקרטיה, והמבטיחים שלטון חוק, מינהל תקין, הגנה על זכויות אדם והיעדר שחיתות.

מדאיגה במיוחד העובדה, שאחת הזירות המרכזיות לדריסת הדמוקרטיה וערכיה ולפגיעה בכללי המשחק הדמוקרטיים היא בית הנבחרים עצמו, שאמור להוות סמל לדמוקרטיה הישראלית ולהגנה עליה. לאמירות ולפעולות של בכירות ובכירים במערכת הפוליטית בישראל, ובמיוחד כאלה הבאים מתוך הכנסת, יש השלכות מרחיקות לכת על הציבור הישראלי ועל עיצוב עמדותיו והתייחסותו לדמוקרטיה, לזכויות אדם, לקבוצות מיעוט פוליטי, חברתי או אתני ועוד.

להלן יוצגו חלק מהיוזמות והצעות החוק מהשנה החולפת, המאיימים על המרחב הדמוקרטי בישראל, בבחינת דוגמאות בלבד למגמה המחרפה.

**פגיעה ב"שומרי הסף" של הדמוקרטיה:** צעדים רבים שבהם נקטו חברי הממשלה בשנה האחרונה משקפים תפיסה שלפיה תפקידם של עובדי הציבור – היועצים המשפטיים, שופטים ואפילו מבקר המדינה – הוא רק לקדם את מדיניות הממשלה, ולא לבקר אותה או לרסן את פעילותה. צעדים אלה כללו, בין היתר: יוזמה של הקואליציה [להגביל את סמכויותיו של מבקר המדינה](#); התעלמות מהמלצותיו של [היועץ המשפטי לממשלה](#) ו**[ניסיון להגביל את סמכויותיו](#)**; וצעדים משמעותיים לעבר יותר [מינויים פוליטיים בשירות המדינה](#), [בחברות ממשלתיות](#) ו**[במערכת המשפט](#)**, ובהם יוזמות ל**[מינוי פוליטי](#)** של [יועצים משפטיים](#) ושל [משנים למנכ"לים](#) במשרדי הממשלה ונסיונות להתערב בעבודת הוועדה למינוי [נציב שירות המדינה](#). כל אלה לוו בדה-לגיטימציה ובמתקפות חסרות תקדים של ראש הממשלה בנימין נתניהו ושל חברי הממשלה והקואליציה על "שומרי הסף" כאשר אלה מתחו ביקורת על מדיניות הממשלה, פעלו בניגוד לדעתה או ניהלו חקירות, כפי שמתחייב מתפקידם: בין היתר הותקפו [נשיא המדינה](#), [המשנה ליועץ המשפטי לממשלה](#), [סמכויותיה אף קוצצו](#), [המשטרה](#) ו**[המפכ"ל](#)**, ו**[שופטי בית המשפט העליון](#)**.

**ניסיונות לפגוע במערכת המשפט, ובפרט במעמדו של בית המשפט העליון:** כוונת שרים בממשלה לקדם שינוי חקיקה [שיצמצם את יכולתו של בג"ץ לפסול חוקים](#) ("[פסקת ההתגברות](#)"); [הצעת חוק](#), שטרם קודמה, המבקשת לצמצם את יכולתם של עותרים ציבוריים, כגון ארגונים, לעתור לבית המשפט העליון ("[זכות העמידה](#)"); הצעות חוק שמבקשות [לחזק את מעמדו של המשפט העברי](#); יוזמה (שנזנחה) של שרת המשפטים לשנות את "[שיטת הסניוריטי](#)", שעל פיה השופט/ת הוותיק ביותר בבית המשפט העליון נבחר לנשיא; יוזמות [לפוליטיזציה של הוועדה לבחירת שופטים](#); הצעת חוק ממשלתית להעניק לבתי דין רבניים סמכות שיפוט מקבילה בעניינים אזרחיים, [שמשמעותה פיצול מהותי של המערכת המשפטית](#).

**פגיעה בתקשורת והשתקת ביקורת:** החוק [לפיצול תאגיד השידור הציבורי](#), שמטרתו [פוליטיזציה של חטיבת החדשות](#), עדיין נדון בבג"ץ, ושבה גם ההצעה [לסגירת התאגיד](#); [ראש הממשלה וחברי הקואליציה](#) תקפו גופי תקשורת [ועיתונאים](#) על כך שמילאו את תפקידם – מתחו ביקורת על הממשלה או דיווחו על החקירות נגד ראש הממשלה.

**שינויים בעבודת הכנסת:** ועדת האתיקה של הכנסת דנה בהצעה (שלא קודמה) להגבלת נסיעות של חברות וחברי כנסת לחו"ל על בסיס עמדותיהם או פעילותם של הגורמים המזמינים, [הפוגעת בחופש הביטוי הפוליטי וביכולתם של חברי הכנסת לייצג את בוחריהם](#). בוועדת הכנסת נדונו שורה של יוזמות [לרפורמה ביחסים שבין הכנסת לממשלה](#), ובהן מתן סמכות לוועדות הכנסת לזמן לדייוניהם גורמים פרטיים, והגבלת החקיקה הפרטית. התפיסה הבסיסית העומדת לכאורה מאחורי יוזמות אלה – חיזוק הכנסת בתפקידה כמפקחת על הרשות המבצעת – חשובה לקיומה של דמוקרטיה חיונית ויעילה. עם זאת, במצב הקיים בישראל, שבו לממשלה יש רוב בכנסת והיא שולטת בכל הליך, דיון, החלטה או הצעת חוק שמקודמת בה, יש להקפיד מאוד על פרטי החקיקה כדי להבטיח שהתוצאה לא תהיה בסופו של דבר חיזוק נוסף של הממשלה.

**הצרת צעדיהם של ארגוני זכויות אדם וארגונים אחרים:** את התפיסה [השגויה והמסוכנת](#) שלפיה ארגוני זכויות אדם פועלים נגד המדינה ויש להיאבק בהם ביטאה השנה באופן בוטה לא אחרת [משרת המשפטים](#) איילת שקד, שאמרה כי הציונות לא תכופף את ראשה בפני זכויות האדם. ברוח זו, גם השנה החולפת הייתה רצופה ביוזמות, בהתבטאויות ובהצעות חוק המבקשות לעשות דה-לגיטימציה ו"לסמן" ארגונים ופעילים שהאג'נדה שלהם שונה מזו של הרוב הפוליטי. בכנסת עבר "[חוק V15](#)", שמגביל את פעילותם של גופים הפעילים בבחירות, ועלול לפגוע בחופש ההתאגדות ובחופש הביטוי הפוליטי; וחוק המונע מארגונים מסוימים לקבל [מתנדבי שירות לאומי](#). בכנסת נדונה גם הצעת חוק המבקשת [לשלול את הפטור ממס לתורמים \(סעיף 46א\)](#) לארגונים מסוימים על בסיס עמדות אידאולוגיות, וכך לפגוע במי שמחזיק בעמדות שלא מקובלות על הממשלה. הצעת חוק נוספת, שלא קודמה, ביקשה [לשלול את הפטור מאגרה](#) על בקשות חופש מידע מארגונים שעיקר מימונם ממשלות זרות. השנה גם שבה ועלתה ההצעה להקים [ועדת חקירה פרלמנטרית](#) בנושא מימון ארגוני החברה האזרחית.

**פגיעה במעמד או בזכויות של המיעוט הערבי בישראל:** חוקים והצעות חוק המבקשים לפגוע במעמדו ובזכויותיו של המיעוט הערבי בישראל מנוגדים לעקרון יסוד בדמוקרטיה – הגנה על המיעוט מפני עריצות הרוב. הכנסת המשיכה השנה ליזום ולקדם הצעות כאלה, ובהן "חוק הלאום" ו"חוק המואזין". להרחבה ראו להלן, בפרק על זכויות המיעוט הערבי.

**פגיעה בחופש הביטוי ובפלורליזם:** בכנסת עבר תיקון לחוק, [המונע כניסה לישראל ממי שקורא לחרם](#) על המדינה; הוגשה הצעת חוק המבקשת [להגביל פעילות של ארגונים בבתי ספר](#) כשעמדתם אינה עולה בקנה אחד עם זו של הממשלה; נמשכו הניסיונות, בעיקר מצד שרת התרבות, לשלול תקציבים ממוסדות תרבות או למנוע אירועים בשל הדעה הפוליטית שהם מבטאים; ועוד. כל אלה יידונו להלן, בפרק על חופש הביטוי. מגמה שבלטה במיוחד בשנה החולפת היא פגיעה בפלורליזם היהודי. נושא זה יידון להלן, בפרק על חופש הדת והחופש מדת.

חשוב להבין שגם אם יש מקום לקדם יוזמה זו או אחרת מאלה שצינו בפרק זה, או לפחות לדון בה, וגם אם לא כל היוזמות וההצעות מגיעות במלואן או בכלל לכדי ביצוע, הסכנה היא בנזק המצטבר למרחב הדמוקרטי בישראל שגורמות יוזמות אלה **כמכלול**. השתקת הביקורת נגד מדיניות הממשלה וההסתה נגד מוסדות, ארגונים וקבוצות אוכלוסייה אינה מאפשרת דיון ציבורי ומלבה שנאה. הכרסום הזוחל במרחב הדמוקרטי גורם להרתעה, לשיתוק ולצנזורה עצמית ("אפקט מצנן") בחברה בישראל, כך שבמקום שתהיה חברה ששואפת לתקן את הבעיות ולפתור מחלוקות, היא הופכת לחברה שבה קשה יותר ויותר לדבר עליהן בפתיחות. הפגיעה ב"שומרי הסף" מצמצמת את המגבלות על כוחה של הרשות המבצעת ומערערת את שלטון החוק.

## הפרת זכויות האדם בשטחים הכבושים

### 50 שנה לכיבוש והעמקת הסיפוח

ביום 6.6.2017 התכנסו חברי הכנסת ליום דיונים חגיגי לציון 50 שנה למלחמת ששת הימים. היום הוקדש לסוגיה אחת ויחידה: ההתנחלויות. בוועדות ובמליאה דנו חברי הכנסת בחיזוק ובהרחבת ההתנחלויות וביחסי הגומלין בין הכנסת למתנחלים. מועצת יש"ע הייתה שותפה לאירוע המרכזי ונטלה חלק בדיונים בוועדות, בעוד מחברי הכנסת מהאופוזיציה נמנעה האפשרות להציע נושאים אלטרנטיביים לסדר יומה של הכנסת. שרת המשפטים איילת שקד הודיעה באותו יום חגיגי על [הנחיה חדשה](#), ולפיה ועדת השרים לענייני חקיקה לא תדון בהצעות חוק ממשלתיות אלא אם תהיה בהן התייחסות לאופן מימוש אותה הצעת חוק בהתנחלויות.

הענקת בימת הכנסת כולה בשנת ה-50 לתמיכה במתנחלים, תוך הדרת כל סיעות האופוזיציה, מייצגת את גישתה של הממשלה ה-34 מאז החלה עבודתה לפני כשנתיים. משולחן הממשלה אין רואים ואין דנים בהשלכות המדיניות והמוסריות הקשות של מפעל ההתנחלות, או בהפרות השיטתיות של זכויות האדם של הפלסטינים החיים במשך חמישה עשורים תחת משטר צבאי ישראלי. הנהגת המדינה לא רק שאינה מודאגת מקיומן של [שתי מערכות חוק](#) בשטחים, האחת לפלסטינים והשניה לישראלים, אלא שהיא מעוניינת בהעמקתן.

גישה זו הובילה בשנה החולפת להתגברות זרם הצעות החוק לסיפוח ישיר או עקיף, ובהן הצעת חוק סיפוח [מעלה אדומים](#), הצעת חוק סיפוח [גוש עציון](#), הצעת חוק [ירושלים רבתי](#), הצעת חוק [לביטול ההתנתקות מצפון השומרון](#), ועוד. לעת הזו כמעט כל ההצעות לא קודמו בהליך החקיקה, אלא זכו בעיקר לכותרות בעיתונים; אולם בכך הופכים מהלכי הסיפוח לנורמטיביים בעיני הציבור הישראלי, שמתבקש להתעלם מכך שהסיפוח יהיה חלקי בלבד – השטח יסופח ללא תושביו הפלסטינים.

שיאו של תהליך האצת הסיפוח בכנסת נרשם בפברואר השנה, עם חקיקת "[חוק ההסדרה](#)". החוק "מסדיר" גזל אדמות פרטיות של פלסטינים בכדי להשאיר על כן התנחלויות ומבנים שהוקמו עליהן בצורה לא חוקית, לא פעם על ידי רשויות המדינה. החוק, שעבר בכנסת על אף [התנגדותו של היועץ המשפטי לממשלה](#), מפר איסורים מוחלטים של דיני הכיבוש, האוסרים על הפקעת רכוש אלא כשמדובר בצורך ביטחוני מיידי, ומפר גם את חוקי היסוד ואת דינייה של מדינת ישראל. ארגוני זכויות אדם, יחד עם ראשי מועצות ובעלי אדמות פלסטינים, [עתרו לבג"ץ נגד החוק](#), ויישומו הוקפא לעת עתה.

"חוק ההסדרה" מסמל חצייה של קו פרשת מים, ושלב חדש בתולדות הכיבוש: אם עד היום הכנסת השאירה למפקד הצבאי את מלאכת החקיקה הישירה בשטחים, כפי שדורש הדין ההומניטרי הבינלאומי, מעתה היא מפעילה בשטחים את ריבונותה, במה שמהווה בעצם סיפוח בלתי חוקי וחלקי מאוד: חברי הכנסת מבקשים להחיל את ריבונותם על השטחים באופן שמעניק זכויות ושיוויון ליהודים בלבד, תוך השארת משטר צבאי מלא על הפלסטינים, דבר שלא יעלה על הדעת במדינה דמוקרטית. זוהי תפיסה של "ריבונות" הנשענת על [טשטוש מכוון של גבולות המדינה](#), על אפליה בוטה וממוסדת ועל כוח הזרוע. זוהי תפיסה המבטלת עקרונות יסוד כמו שלטון החוק והשוויון בפני החוק, ועל כן היא מתבצעת תוך כדי התעלמות מהבלמים שנועדו להגן על שלטון החוק ועל השוויון במדינה דמוקרטית, כגון בית המשפט העליון והיועצים המשפטיים. כך, "חוק ההסדרה" נועד למעשה לשים סוף לעתירות לבג"ץ נגד מאחזים ובתים בהתנחלויות שנבנו שלא כחוק על קרקע פלסטינית פרטית; נוכח סירובו של היועץ המשפטי לממשלה להגן על החוק בבג"ץ, שכרה הממשלה את שירותיו של עורך דין פרטי לייצגה.

האצת הסיפוח של ההתנחלויות מלווה בהכרח בהגברת הדיכוי והנישול כלפי הפלסטינים. במקומות שבהם ממשלת ישראל מעוניינת במיוחד בסיפוח השטח – [מעלה אדומים](#), [בקעת הירדן](#), [חברון](#) ו**זרם הר חברון** – היא פועלת ביתר שאת, באמצעות הצבא, [להרוס בתים](#), [בתי ספר](#), דירים ובורות מים; להחרים [צינורות ועוקבי מים](#) ו**פאנלים סולאריים** המשמשים קהילות שישראל מסרבת לחבר לרשת המים והחשמל; לחסום כבישים ו**דרכי גישה** המשמשים פלסטינים; ואפילו [לערוך אימונים צבאיים](#) בשטחן של קהילות פלסטיניות.

מהלכים אלו נועדו לדחוק פלסטינים אל המובלעות שבשטחי איי ובי, ולהכשיר את הקרקע להשתלטות ישראלית מלאה על שטח סי, המהווה כ-60% מהגדה המערבית.

בשנה החולפת נעשה שימוש גובר בצווים צבאיים, שמטרתם להוות "מסלול עוקף" להליכים הארוכים הכרוכים באכיפת דיני התכנון והבנייה בגדה. כך, הצבא הגביר את השימוש בצווי החרמה, שמאפשרים החרמה מיידית של מבנים יבילים (ניידים) חדשים. ההחרמה מתבצעת מעכשיו לעכשיו, ללא שימוע וללא כל הליך מינהלי או משפטי שיאפשר לתושבים לנסות ולשנות את רוע הגזירה, ומותרת אותם ללא קורת גג. צבאי חמור אף יותר ניתן לאחרונה לקהילות עין אל-חילוה ואום ג'מאל שבצפון בקעת הירדן. הצו מכריז על הכפרים כשטח מתוחם, ודורש מהתושבים לפנות תוך שמונה ימים "כל רכוש המצוי בתחום ההכרזה". מכיוון שאדם אינו יכול להתגורר במקום ללא כל רכוש, הצו הוא הלכה למעשה צעד של העברה בכפייה, האסור לפי המשפט ההומניטרי הבינלאומי החל על שטח כבוש. מדובר בהחמרה נוספת במדיניות הלא חוקית והלא מוסרית נגד קהילות מוחלשות ועניות המתגוררות בשטח סי.

גם בירושלים המזרחית מלווה הסיפוח בנישול של פלסטינים ובדחיקתם החוצה. בשנה החולפת המשיכה עיריית ירושלים להרוס בתים של פלסטינים בגין היעדר רישיונות בנייה, שכמעט בלתי אפשרי להשיג. הרשויות (העירייה, המשטרה, משרד הפנים, הממונה על נכסי נפקדים ואחרים) פועלות יחד עם עמותות מתנחלים לצורך השתלטות על בתים ודחיקת הפלסטינים החוצה משכונות הנמצאות בלבה של ירושלים, כמו העיר העתיקה, סילוואן, ושייח' ג'ראח. את השכונות שנתרו מעבר לחומת הפרדה יש מי שמבקש כעת להוציא כליל מגבולותיה המוניציפליים של ירושלים.

הנהגת המדינה והמתנחלים משתמשים תדיר בשפת זכויות האדם ובשפת הדמוקרטיה והשוויון כדי לקדם את הסיפוח הפורמלי של ההתנחלויות ולדרוש את השוואת הדין החל על מתנחלים לדין החל בישראל הריבונית. בהקשר הירושלמי, השתלטות על מבנים בלב שכונות פלסטיניות מוצגת כזכותו של כל אדם לגור היכן שלבו חפץ ללא הבדל דת ולאום. אלא שזכויות אוניברסליות אינן זכותה של אוכלוסיה אחת בלבד. אלו שמדברים גבוהה על זכויות אדם מוכנים להיאבק בצווי הריסה, במעצרים אלימים, בעינויים בחקירות – רק כאשר מדובר ביהודים. מי שמנופף ביד אחת בדגל השוויון ממשיך בידו השנייה להעמיק את הפער העצום בין שתי מערכות החוק שישראל מקיימת בגדה ואת האפליה הממוסדת בירושלים המזרחית. הסיפוח והכיבוש – "הסיבוב" – נשענים על תפיסה מעוותת מן היסוד לגבי מהותם של שוויון, זכויות אדם ודמוקרטיה. השנה, שנת היובל לכיבוש, תפיסה זו הלכה והעמיקה שורשים.

## רצועת עזה

שנת 2017 נפתחה ברצועת עזה במצוקת חשמל קשה בשיאו של החורף. באפריל חדלה תחנת הכוח של רצועת עזה לפעול, על רקע חילוקי דעות בין הרשות הפלסטינית להנהגת חמאס בנוגע לאספקת דלק לתחנה, ובינוי החליט הקבינט המדיני-ביטחוני בישראל להקטין את כמות החשמל שישראל מוכרת לרצועה. כך, אספקת החשמל הנמוכה ממילא ברצועה צומצמה למחזוריים של עד ארבע שעות חשמל על כל 12 שעות של נתק. אספקת החשמל המצומצמת מסכנת חיי אדם ופוגעת בבריאות ובסביבה. המחסור החמור בחשמל יצר מחסור במים זורמים, שכן שאיבתם תלויה בחשמל. המחסור בחשמל פוגע בכל תחומי החיים של שני מיליון אישה ואיש החיים ברצועת עזה, החל מהפעלת מכשירים אלקטרוניים ביתיים ועד לפעילותם התקינה של בתי חולים.

ביולי 2017 פרסם האו"ם דוח ובו תחזית מבהילה, לפיה עד שנת 2020 עשויה רצועת עזה להפוך למקום "בלתי ראוי למגורי אדם": אספקת החשמל מצומצמת, מקורות המים מזהמים כמעט לחלוטין, השפכים זורמים ומזהמים, שירותי הרפואה ושירותים חיוניים אחרים קורסים, העוני והאבטלה גואים. לפי פרסומים בתקשורת, גם גורמים צבאיים ישראלים התריעו השנה לא פעם על כך שעזה נמצאת על סף משבר הומניטרי בשל הקריסה המוחלטת של התשתיות האזרחיות.

אחרי עשור קשה מנשוא, שבודד את עזה והפך את תנאי החיים בה לבלתי נסבלים, לקראת סוף השנה חלו התפתחויות שמעוררות סוף סוף אופטימיות זהירה. עשר שנים אחרי שהמעברים אל רצועת עזה וממנה

נסגרו בתגובה להשתלטות חמאס, החלה [העברת האחריות על המעברים](#) לרצועת עזה וממנה לרשות הפלסטינית, בעקבות הסכם הפיוס שנחתם בין פתח לחמאס. בעבור תושבי העזה הנצורים חשובה במיוחד חזרתו הצפויה לפעילות מלאה של מעבר רפיח, שתאפשר להם פתח יציאה לשאר העולם. יש לקוות כי העברת השליטה במעברים מחמאס לידי הרשות הפלסטינית תסייע בקידום הפעילות הבינלאומית לשיקום הרצועה אחרי שלושה סבבי לחימה עם ישראל, שהובילו להרס של התשתיות הרעועות, ואחרי עשר שנים של סגר, שפגעו פגיעה קיצונית וממושכת בזכויות האדם הבסיסיות של התושבים, ומנעו את פיתוח הרצועה ואת שיקומה.

התפתחות נוספת שעשויה להביא לשיפור המצב ברצועת עזה היא [חידוש פעילותה של ועדת המים המשותפת](#) של ישראל והרשות הפלסטינית בינואר 2017, לאחר שש שנים שבהן לא פעלה. הוועדה אמורה כעת לקדם הסכמות על פיתוח תשתיות המים והביוב בגדה וברצועה. בנוסף, ביולי 2017 חתמו ישראל, ירדן והרשות הפלסטינית על הסכם "[תעלת הימים](#)", שיאפשר, בין היתר, מכירה של 10 מיליון קוב מים לרצועת עזה.

אולם על אף התקוות לשיפור ולשינוי, חשוב לזכור את היקף ועומק הבעיות. עוד לפני ההתנתקות מעזה היו התשתיות ברצועה במצב ירוד שלא יכול היה לספק את צרכי האוכלוסיה הפלסטינית, וודאי שלא להעניק לה תנאי חיים ההולמים את המאה ה-21. אחרי ארבעה עשורים של שליטה ישירה ועשור נוסף של שליטה עקיפה, [רצועת עזה תלויה היום בקווי החשמל, המים והתקשורת של ישראל](#). תושבי עזה גם תלויים בישראל ובמצרים לצורך [יציאה לטיפול רפואי](#), ללימודים, לביקורי משפחה וכיוצ"ב, ואפילו כדי לצאת [לדוג ברצועת החוף של עזה](#). נדרש [שינוי מדיניות דרסטי מצד ישראל](#), מצרים והנהגה הפלסטינית כדי לצאת לדרך חדשה.

## חופש הביטוי

### הזכות להפגין

השנה לקח הציבור לידי את המחאה והפך אותה לנוכחת ולאפקטיבית במרחב הציבורי. פעולות המחאה היו בנושאים שונים ומגוונים, על ידי קבוצות ועל ידי בודדים: הפגנות [נגד השחיתות](#) מול ביתו של היועץ המשפטי לממשלה בפתח תקווה, [הפגנות הנכים](#) בדרישה להעלות את קצבאות הנכות, הפגנה של [קהילת הלהט"ב](#) במחאה על עמדת משרד הרווחה בנושא האימוץ, [הפגנות החרדים](#) נגד גיוס בני ישיבות, הפגנות נגד [רצח נשים](#), הפגנות בדרישה להכרה בפרשת [ילדי תימן, המזרח והבלקן](#), [ועוד ועוד](#). ריבוי ההפגנות, התמדתם של המפגנים והמפגינים והפרופיל החברתי המגוון שלהם מצביעים על תופעה חיובית של השתתפות אזרחית פעילה, במטרה להשפיע על סדר היום הציבורי.

אולם עדיין קיימים מכשולים רבים בפני מי שמבקשים להפגין בישראל. הוצאת רישיון להפגנה הפכה בשנים האחרונות ל[מסכת בירוקרטית מתישה](#). כתנאי לרישוי ההפגנה מעמידה המשטרה לעיתים בפני המארגנים דרישות שונות ומשונות, לפעמים ללא בסיס חוקי. כך למשל, אישה פנתה למשטרה [בנתניה](#) בבקשה לקבל אישור להפגנה, שבדיעבד כלל לא הצריכה רישיון, וקיבלה רשימה של דרישות לא סבירות ואף לא חוקיות כתנאי לאישור ההפגנה, ובהן הגבלת תוכן התמונות שתורשה להציג ואיסור על שימוש במגאפון. אין אחידות בדרישות שמוצבות בפני המפגינים – הן עשויות להשתנות מתחנת משטרה אחת לאחרת, כך שקשה מאוד למארגנות ההפגנות להיערך מראש. נוסף על כך, פעמים רבות המשטרה [מפרשת את החוק באופן שגוי](#), ודורשת מהמארגנים [להוציא רישיון להפגנה](#) גם כשההפגנה אינה טעונת רישיון על פי החוק.



בית המשפט העליון נדרש השנה להגן על הזכות להפגין מול דרישות המשטרה. באוקטובר קיבל בג"ץ עתירה נגד [הגבלות שהטילה המשטרה על ההפגנות בסמוך לבית היועץ המשפטי לממשלה](#) בפתח תקווה, ודחה את דרישת הרישוי המוקדם שהציבה המשטרה בפני המפגינים. בפסיקה תקדימית צמצם בית המשפט באופן משמעותי את החובה החוקית לרישוי משטרתי של הפגנות, לאחר שהכתיר אותה כ"שריד מנדטורי אשר דומה כי הגיעה העת [לבחון את הסרתו מספר החוקים](#) הישראלי". באותו חודש נאלצה המשטרה [בלחץ בית המשפט](#) לאפשר [למטה מאבק הנכים](#) להפגין מול פסטיבל הסרטים בחיפה. השנה גם החלה המשטרה, בעקבות [עתירה](#) של האגודה לזכויות האזרח, [לפרסם](#) באתר האינטרנט שלה את הרישיונות שניתנו להפגנות, כפי שמחייב החוק.

התפתחות נוספת מהשנה האחרונה נוגעת להגבלות שמטילות רשויות מקומיות על חופש המחאה. בעקבות [עתירה](#) של האגודה לזכויות האזרח שינתה עיריית ירושלים את [הנוהל בעניין קיום מחאות](#) בעיר, וביטלה רבות מן ההגבלות הבלתי סבירות שהיו בנוהל הישן.

בשנה החולפת הוגשו [שלוש עתירות](#) נגד [מגבלות](#) שהטילה המשטרה על סיקור עיתונאי של הפגנות בירושלים, בטענה שנוכחות העיתונאים "מייצרת פרובוקציות". עיתונאים נאלצו להתמודד עם הגבלות על גישתם למוקדי אירועים, בעיקר באזור העיר העתיקה, ולא פעם אף עם התנכלות ואלימות מצד שוטרים. העתירות תלויות ועומדות.

### פגיעה בחופש הביטוי הפוליטי באמנות

מאז נכנסה שרת התרבות מירי רגב לתפקידה לפני כשנתיים וחצי, היא מנסה להצר את חופש הביטוי הפוליטי כפי שהוא בא לידי ביטוי ביצירות אמנות ותרבות. עמדנו על כך בהרחבה [בעבר](#), וכאן נציין בקצרה רק כמה דוגמאות מהשנה האחרונה: בין היתר, פנתה שרת התרבות [לראש עיריית ירושלים ולראש עיריית חיפה](#) בקריאה שימנעו את קיומם של אירועים מסוימים בעריהם; ניסתה להחזיר לישראל את [הצנזורה על מחזות](#), שבוטלה ב-1991; התנגדה להקראת שירים של המשורר הפלסטיני [מחמוד דרוויש](#) באירועים שונים; דרשה שלא יוגשו בקשות תמיכה למופעים שכללו עירום [בפסטיבל ישראל](#); דרשה משר האוצר להפחית את תקציבו של [תיאטרון יפו](#) בגלל תוכנם של אירועים שנערכו בו; ותקפה את הסרט "פוקסטרוט" ואת [תעשיית הקולנוע](#) הישראלית.

שרת התרבות ממשיכה להתעלם מ**ההברות חוזרות ונשנות** של המשנה ליועץ המשפטי לממשלה, דינה זילבר, כי אין בסמכותה למנוע מימון ממוסדות תרבות בשל תוכן היצירות שהם מציגים והאירועים שהם מקיימים. בחודש מאי השנה [ציינה](#) זילבר כי "מדובר בהצטברות מדאיגה של מקרים המעבירים מסר בעייתי כי פעילותם של מוסדות התרבות והיוצרים נבחנת כל העת תחת עינה הפקוחה של המדינה, כי הם נתונים לפיקוח וניטור מתמידים מטעם השלטון, בחינה היורדת לשורשו של חופש הביטוי".

בבג"ץ תלויה ועומדת [עתירה](#) שהגישה האגודה לזכויות האזרח נגד תיקונים שהכניסה שרת התרבות ב-2016 למבחני התמיכות בתיאטרון, בלהקות מחול ובגופים מוסיקליים, שמעניקים תוספת תמיכה על הופעה בהתנחלויות ומפחיתים את התמיכה למי שנמנע מלהופיע בהתנחלויות. בדיון שנערך בעתירה ביולי 2017 מתחו השופטים ביקורת על הטלת קנס על מוסד תרבות שנמנע מלהופיע בהתנחלויות. השופטים הציעו לשרה לשקול לבטל את הקנס, אך היא דחתה את ההצעה.

### איומים על חופש הביטוי ברשת האינטרנט

מגמה מטרידה של פגיעה בחופש הביטוי מסתמנת בתחום החקיקה הנוגעת לאינטרנט, שמבקשת להעניק למדינה סמכויות לחסום את הגישה לאתרים או להסיר תכנים מהרשת. הגם שהתכליות העומדות בבסיסם של החוקים והצעות החוק בתחום זה ראויות – מאבק בעבירות חמורות והתמודדות עם פרסומים מסוכנים ומזיקים במיוחד – הרי שהמנגנונים הקבועים בהם רחבים ועמומים, ועלולים לגרום לפגיעה חמורה ובלתי מידתית בחופש הביטוי ובחופש הגישה למידע.

ביולי 2017 אישרה הכנסת [חוק](#) שמאפשר את חסימת הגישה של ישראלים לאתרי אינטרנט שמשמשים לביצוע עבירות חמורות (פרסום פדופיליה, סחר בסמים, פרסום שירותי זנות והימורים, ואתרים "של ארגוני טרור"). [הגבלת גישה לאתרי אינטרנט](#) טומנת בחובה סכנה ל"פגיעה היקפית" באתרים אחרים, שלא מתבצעות בהן עבירות. יתרה מזאת, במהלך הדיונים בהצעת החוק בוועדת החוקה הוכנסו בה [שינויים](#) שהופכים את הליך החסימה שהוסדר בסופו של דבר בחוק להרבה פחות שקוף. ההליך שנקבע בחוק מאפשר למדינה לחסום אתרים מבלי שלציבור תהיה אפשרות לעקוב ולדעת איך היא משתמשת בסמכותה, אילו אתרים נחסמו ומה היו השיקולים לחסימתם.

ועדת החוקה וועדת המדע והטכנולוגיה של הכנסת [דנות](#) בימים אלה בהצעת "[חוק הפייסבוק](#)". על פי ההצעה יוכל בית משפט לתת צו [להסרת תוכן מרשת האינטרנט](#), אם ישוכנע שהפרסום מהווה עבירה פלילית, ושיש אפשרות ממשית שהמשך הפרסום יפגע בביטחון של אדם, בביטחון הציבור או בביטחון המדינה. ההסדר המוצע אינו מוגבל לעבירות מסוימות, ולמעשה מעמיד רף נמוך לצורך הכרתו של פרסום כ"פלילי", דבר שפותח פתח ל"מדרון חלקלק" ולפגיעה נרחבת בחופש הביטוי. נוסף על כך, לא ברור מדוע נדרש כלי שיפוטי של צווים להסרת תכנים, בשעה שקיימים פתרונות אחרים, שחלקם מיושם כבר בפועל ונותן מענה יעיל וטוב יותר.

## הזכות לקיום אנושי בכבוד

### קצבאות הנכות

בשנה האחרונה שטף את הארץ גל [הפגנות](#) וחסיונות דרכים של ארגוני הנכים. הארגונים דרשו להעלות את גובה קצבת הנכות, שממנה [אין כל אפשרות להתקיים בכבוד](#), ולכל הפחות להשוותה לגובה שכר המינימום. שתי ועדות מקצועיות, ועדת זליכה וועדת שמחון, דנו השנה בנושא, ובעקבות המחאה התחייבה המדינה להעלות את קצבת הנכות בהדרגה, ובהתאם לחומרת הנכות. אולם [ההסכם](#) שעליו חתמו נציגי הממשלה וחלק מארגוני הנכים בסוף ספטמבר עורר [ביקורת חריפה](#) מצד אנשי מקצוע, ולא ברור אם וכיצד ייושם. חלק מארגוני הנכים מתנגדים אף הם למתווה המוצע, ו**ממשיכים בהפגנות**.

לקראת סוף השנה פורסם גם כי משרד הרווחה מבקש [לקצץ מאות שקלים מקצבת הניידות לעיוורים](#), לחלק מהזכאים. בעקבות דיון שנערך בנושא בוועדת העבודה והרווחה של הכנסת פורסם כי לבסוף [הקצבה לא תקוצץ](#), אולם גם כך היא עומדת על סכום זעום, שאינו עונה על הצרכים.

העובדה שקצבאות הנכות והניידות אינן מאפשרות לאזרחי ישראל ולתושביה קיום בכבוד, נובעת בין היתר מכך שגובה נקבע באופן שרירותי לחלוטין. כך למשל, מתשובה לבקשת חופש מידע שהגישה האגודה לזכויות האזרח עולה, כי גובה דמי הניידות לעיוורים נקבע באופן שרירותי, על בסיס הסכם בן 30 שנה בין ארגוני עיוורים לבין משרד הרווחה. גם גובהן של קצבאות קיום אחרות, כגון הבטחת הכנסה, ותמיכות כגון סיוע בשכר דירה, [אינו מתבסס על תחשיב מנומק כלשהו](#). כדי להבטיח קיום אנושי בכבוד לאנשים עם מוגבלויות, לזקנים ולאנשים מעוטי אמצעים על המדינה לקבוע מהו קיום אנושי בכבוד – מהם רכיביו ומה עלותם – ולהתאים את גובה הקצבאות למדד זה.

## זכויות המיעוט הערבי

### מתקפה ממוסדת של הממשלה נגד האוכלוסייה הערבית

בשנים האחרונות, התבטאויות גזעניות והסתה ממוסדת כלפי האזרחים הפלסטינים בישראל לצורך צבירת הון פוליטי נעשו לטקטיקה נפוצה בידי נבחרי ציבור, והפכו לחלק אינטגרלי מהשיח הפוליטי-ציבורי. כך בימים כתיקונם, ובמיוחד בעיתות חירום ולנוכח אירועים קשים. אחת הדוגמאות הבולטות האחרונות הייתה במהלך [גל השריפות](#) שהתחולל ברחבי הארץ בנובמבר 2016. [עוד טרם הובהרו העובדות מיהרה הצמרת הפוליטית](#), ובראשה השר לביטחון פנים גלעד ארדן, להכתיר את גל השריפות כ"טרור הצתות", ולהאשים בהן קבוצת מיעוט שלמה. לא [תנאי מזג האוויר](#) הקיצוניים [מלבי השריפות](#), ולא העובדה ששריפות התחוללו גם ביישובים ערביים [ובמדינות שכנות](#), מנעו מהמאשימים לפתוח במסע הסתה נגד הציבור הערבי, עוד בטרם נודעו תוצאות החקירה. בסופו של דבר [לא הוגש ולו כתב אישום אחד](#) בגין הצתה על רקע לאומני, אך גל ההסתה הגזעני הטביע את השריפות בזיכרון הציבורי לא כאירוע טבע חריג אלא כאירוע לאומני, שעליו אחראי המיעוט הערבי כולו. בהמשך השנה לא היססו שרים בממשלה [להטיל](#) על חברי הכנסת הערבים את [האחריות לפיגועים](#), ובכך להמשיך ולשדר לציבור היהודי כי לגיטימי "לסמן" את המיעוט הערבי ואת נציגיו [כגורם עוין ובלתי רצוי](#).

על רקע ההסתה המתמשכת אין זה מפתיע שהמטרה מאמצת מדיניות של אצבע קלה על ההדק בהתנהלותה עם האזרחים הערבים. כך קרה [באירועי אום אלחיר](#) בינואר 2017, שגבו את חייהם של תושב הכפר יעקוב אבולקיעאן ושל השוטר ארז לוי. גם אירועים אלה לוו בהסתה, כאשר בטרם התבררו העובדות מיהרו [המשטרה והשר לביטחון פנים](#) להכריז בחוסר אחריות כי מדובר בפיגוע דריסה שכוון לפגוע בשוטרים. חקירת מח"ש שהתנהלה לאחר מכן [לא מצאה עדויות לפיגוע](#), והצביעה על [כשלים](#) בהתנהלות המשטרה. ביוני נהרג [מוחמד טאהה](#) מירי של מאבטח במהלך עימותים של אזרחים עם שוטרים בכפר קאסם; ובסוף יולי נורה למוות [מהדי סעדי](#) בעת שנמלט משוטרים ביפו. אמנם, המשטרה נוטה לעיתים להשתמש [בכוח מופרז](#) גם כלפי מפגינים מאוכלוסיות אחרות (לעומת מדיניות של יד רכה מול [אוכלוסיות אחרות](#)); אולם רק בהפגנות של המיעוט הערבי משתמשת המדינה בירי חי מול אזרחיה שלה.

### התבטאויות גזעניות של אנשי דת יהודים

הסתה לגזענות מצד אנשי מפתח בציבוריות הישראלית היא כאמור תופעה רחבת היקף, אולם בדרך כלל היא אינה מקבלת מענה מספק מרשויות האכיפה. שתיקה וחוסר מעש לנוכח הסתה לגזענות של עובדי מדינה בכירים עלולים להתפרש כתמיכה וכגיבוי מצד המדינה לדברים, וכמתן הכשר לגזענות, להסתה לפגיעה בבני המיעוט הערבי, ולהנצחת קיפוחם ואפלייתם. על רקע זה בולטות מספר החלטות חשובות מהשנה החולפת, הנוגעות להתבטאויות גזעניות של מובילי דעה בציבור היהודי הדתי.

בחודש מרץ 2017 הטיל בית הדין של נציבות שירות המדינה עונש של נזיפה חמורה על [הרב אליקים לבנון](#), רב המועצה האזורית שומרון. זאת בשל התבטאויות גזעניות של הרב – תמיכה בהפרדת יולדות יהודיות וערביות, ואמירה שלפיה כל רכב ערבי הוא מוסד טרור ולכן אסור למכוניות של ערבים לצאת מהערים הערביות. בחודש יוני הוגש כתב אישום נגד [הרב יוסף אליצור](#) (ממחברי הספר הגזעני "תורת המלך") בגין הסתה לאלימות, בשל מאמרים מסיתים שפרסם, ושבהם קרא לפעולות אלימות נגד ערבים. זוהי הפעם הראשונה מזה שנים שהיועץ המשפטי לממשלה מחליט להעמיד רב לדין פלילי בגין התבטאויות מסיתות.

בנובמבר החליט היועץ המשפטי לממשלה, אחרי שנים של שתיקה מצד רשויות אכיפת החוק, כי ראש ארגון להב"ה, [בן ציון גופשטיין](#), יועמד לדין בגין הסתה לגזענות, הסתה לאלימות, הסתה לטרור ושיבוש הליכי משפט, בכפוף לשימוע. זאת בשל שורה של התבטאויות מסיתות כלפי ערבים. ההחלטה ניתנה בתגובה [לעיתרה](#) שהגישו המרכז הרפורמי, האגודה לזכויות האזרח, תג מאיר והמטה למאבק בגזענות בחודש יולי, בדרישה לנקוט צעדים נגד גופשטיין ונגד ארגון להב"ה. העתירה עדיין תלויה ועומדת. עוד תלויה ועומדת עתירה משנת 2016 בדרישה להעמיד לדין משמעתי את הרב שמואל אליהו, רב העיר צפת. בתשובה

לעתירה [הודיעה הפרקליטות](#) כי ההתבטאויות הגזעניות והמסיתות של הרב אליהו אינן מצדיקות העמדה לדין משמעתי, אלא רק "שיחת הבהרה" עמו.

### יזמות אנטי-דמוקרטיה המכוונת לפגיעה בזכויות המיעוט הערבי

בפרק הראשון של הדוח נדונה בהרחבה התופעה של יזמות חקיקה המאיימות לצמצם את המרחב הדמוקרטי בישראל. יזמות אלה מופנות לא פעם, בין במפורש ובין במשתמע, כלפי המיעוט הערבי, ומבקשות לפגוע בזכויותיהם של האזרחים הערבים לשוויון, לחופש ביטוי – ובפרט לחופש הביטוי הפוליטי, לשפה ולתרבות. בשנה החולפת בלטה במיוחד הצעת "[חוק הלאום](#)", שמבקשת להכפיף את מאפייניה הדמוקרטיים של מדינת ישראל לזהותה היהודית. "חוק הלאום" כולל הוראות מפלות רבות כלפי המיעוט הערבי, ובהן הורדת מעמדה של השפה הערבית משפה רשמית, כפי שהיה עוד מלפני קום המדינה, למעמד של שפה עם "מעמד מיוחד" בלבד; והכשרה של הפרדה גזענית במגורים על בסיס דת או לאום באופן גורף וללא כל תנאי. הצעות החוק כוללות הוראות נוספות הפותחות פתח לאפליה גזענית בכל תחומי החיים, ולא רק כלפי המיעוט הערבי; ואין בה כל התייחסות לחובתה של המדינה להגן על זכויותיהם של מיעוטים, על הזכות לשוויון או על זכויות האדם בכלל.

הצעת "[חוק המואזין](#)", שעברה במרץ 2017 בקריאה טרומית, מבקשת להגביל את מערכת הכריזה במסגדים. בכך היא פוגעת בסמלים הדתיים והלאומיים של האוכלוסיה המוסלמית בארץ, ו**[מעמיקה את תחושת האפליה ואי השוויון](#)**. במרץ גם עבר במליאה בקריאה שנייה ושלישית תיקון לחוק יסוד: הכנסת, שעל פיו אפשר יהיה **[לפסול מועמדים לבחירות לכנסת](#)** לא רק בשל מעשיהם, אלא גם בשל התבטאויותיהם. מאחר שזו הפרשנות המקובלת בפסיקה ממילא, ברור כי כוונת החקיקה לעשות דה-לגיטימציה לחברי הכנסת הערבים ולהציג אותם כמי שפועלים נגד המדינה.

גם בין היוזמות של שרת התרבות מירי רגב, שביקשו להתערב בחופש הביטוי ולהשפיע על תכניהן של יצירות אמנות ותרבות, תפסו השנה מקום בולט יזמות המכוונות נגד יוצרים ומוסדות ערביים. כך פעלה השרה נגד **[תיאטרון יפו](#)** בשל אירוע תמיכה במשוררת הפלסטינית דארין טאטור; ביקשה למנוע השמעת שיר של **[המשורר מחמוד דרוויש](#)** באירוע תרבות; והקפיאה את התמיכה התקציבית **[בתיאטרון אלמידאן](#)**.

### תכנון ובנייה והגברת הריסות הבתים בחברה הערבית

לקראת סוף שנת 2016 **[הכריז ראש הממשלה](#)** בנימין נתניהו כי יקדם הריסה של בתים שנבנו ללא היתר ביישובים הערביים. צעד זה הוצג כקידום של "אכיפה שוויונית", אולם שוויון באכיפה מניח גם שוויון בתנאים המוקדמים – מה שאינו קיים בישראל: הבנייה ללא היתר ביישובים ערביים, במרבית המקרים, היא לא מבחירה אלא בלית ברירה, על רקע האפליה התכנונית ארוכת השנים של היישובים הערביים, שהובילה למצב שבו אי אפשר כמעט לקבל ביישובים אלה היתרי בנייה ולבנות כחוק.

בהמשך להצהרות, ראשית שנת 2017 עמדה בסימן של מבצעי הריסה מקיפים ביישובים הערביים. הבולטים בהם היו **[פינוי הכפר הבלתי מוכר אום אלחירן](#)**, שהובילו לאירועים הקשים שתוארו לעיל בפרק זה, והריסה של 11 בתי מגורים שנבנו ללא היתר על קרקע פרטית **[בקלנסווה](#)** – צעד שעורר זעם וגרר **[שביתה כלל ארצית](#)** בחברה הערבית.

באפריל 2017 עבר בקריאה שנייה ושלישית בכנסת "[חוק קמיניץ](#)" – תיקון לחוק התכנון והבנייה המחמיר את האכיפה והענישה על עבירות בנייה. התיקון לחוק מגביל את מעורבותם של בתי המשפט באכיפת חוקי התכנון, מעניק לגורמים מינהליים יותר סמכויות לאכיפת החוק, מכביד את הקנסות ומאריך את תקופות המאסר שייגזרו על הבונים ללא היתר. על אף שלשון החוק היא ניטרלית ותחולתו היא בכל האזורים והיישובים במדינה, ברור כי תהיה לו השפעה בעיקר ביישובים הערביים.

על רקע מצוקת הדיור בחברה הערבית, ההזנחה והאפליה הממסדית ארוכות השנים של האוכלוסיה הערבית בתחום הקרקע, התכנון והדיור, והיעדר פתרונות דיור ראויים ביישובים הערביים, גובר החשש כי ההחמרה במדיניות האכיפה תשרת תכלית ענישתית בלבד. הדרך לפתרון בעיית הבנייה ללא היתר היא

הידברות עם נציגי הציבור הערבי עד לאישור תכניות מתאר, הסדרת הבנייה הקיימת ומתן אפשרות לבנייה חוקית בישובים הערביים.

## הבדווים בנגב

הריסות הבתים בכפרים הבלתי מוכרים בנגב [נמשכו לאורך השנה כולה](#). כך גם קידומן של תוכניות להקמת יישובים יהודיים חדשים, כבישים ואתרי כריית פוספטים, שחלקם מתוכננים לקום [על שטחים של כפרים ערבים בדווים](#), תוך התעלמות מוחלטת מקיומם.

בפברואר 2017 [אישרה הממשלה](#) את תכנית החומש לפיתוח כלכלי חברתי לנגב. התוכנית מתמקדת בארבעה אפיקי השקעה עיקריים: חינוך כלכלה, פיתוח תשתיות והעצמת הרשויות המקומיות, והיקפה כ-3 מליארד ש"ח שאמורים להיות מושקעים בין השנים 2017-2021. על אף הרצון לברך על ההשקעה הממשלתית הנדיבה באזרחיה השקופים והנזנחים ביותר, בחינה מעמיקה יותר של התכנית מגלה כי אין בה בשורה אמיתית, מכיוון שהיא כורכת את ההשקעה באוכלוסיה הערבית הבדווית בנגב [בפינוי הכפרים הלא מוכרים](#) ובדחיקת תושביהם ליישובים עירוניים נטולי תשתית פיזית ותעסוקתית, שהפכו למלכודות עוני, ושמונגדים באופיים לאורח החיים הכפרי שמעדיפים התושבים. בכך ממשיכה התוכנית את המדיניות הממשלתית המוכרת וארוכת השנים של כפיית פתרונות תכנון על האוכלוסיה הערבית בכלל ועל הערבית הבדווית בפרט.

## זכויות מבקשי מקלט ופליטים

למרות שחלף עשור מאז החלו להגיע לישראל מבקשי המקלט הסודנים והאיריריאים, עד כה לא גיבשה ממשלת ישראל מדיניות לטיפול בהם ולהכרה בפליטים שבהם. יתרה מזאת, במקום לאמץ פתרונות שיקלו על מבקשי המקלט ועל תושבי האזורים שבהם הם מתגוררים, מוסיפה הממשלה להקשות על מבקשי המקלט על מנת שיעזבו את הארץ.

### גזירות כלכליות

בראשית מאי 2017 החל יישומה של חקיקה משנת 2014, שמחייבת להפקיד 20% משכרם של מבקשי המקלט (המכונים בחוק "מסתננים") בקרן, שתשתחרר רק עם עזיבתם את הארץ. על המעסיקים להפקיד בקרן 16% נוספים. מטרתה של קרן הפיקדון לעודד את מבקשי המקלט לעזוב את ישראל על ידי גריעה מהכנסתם ויצירת תמריץ שלילי נגד העסקתם. הדרישה להפקדת כספים [מדדרת את מצבם הכלכלי של מבקשי המקלט](#), שהוא עגום מלכתחילה, עוד יותר, ומותירה רבים מהם – כולל הורים וילדים – ללא אמצעי מחיה מספיקים. [ארגוני זכויות אדם עתרו לבג"ץ](#) נגד ההסדר, ועם עתירתם ביקשו צו ביניים שיאסור על העברת הכספים לקרן. הבקשה נדחתה ללא נימוקים, והדיונים בעתירה מתקדמים לאיטם.

לקרן הפיקדון מתווספות עוד גזירות, שעלולות להותיר מבקשי מקלט רבים ללא עבודה. בספטמבר פסק בית המשפט העליון כי על מעסיקים של מבקשי מקלט [לשלם היטל בשיעור 20% משכרם](#), כמו על עבודתם של מהגרי עבודה אחרים – תמריץ שלילי נוסף נגד העסקתם. בפסק דין אחר החליט בית המשפט שלא להתערב במדיניות הממשלה, [האוסרת על רשויות מקומיות להתקשר עם קבלנים המעסיקים מבקשי מקלט](#).

## גירוש ל"מדינה שליטית"

באוגוסט 2017 פסק בית המשפט העליון בערעור של ארגוני זכויות אדם נגד [מדיניות הגירוש ל"מדינה שליטית"](#), שאימצה המדינה בראשית שנת 2015. באמצעות מדיניות זו ביקשה המדינה לכלוא ללא הגבלת זמן את אזרחי אריתריאה וסודן שיסרבו לעזוב את ישראל ל"מדינה שליטית", רואנדה, תחת הסדר שפרטיו חסויים, עד שימסרו את הסכמתם. בהליכים שניהלו הארגונים בשנתיים אלה הם הציגו [עדויות ומידע](#) המלמדים כי בניגוד להתחייבויותיה של ישראל, לא מתאפשר למי שמגיעים לרואנדה להישאר ולעבוד בה, והם נדרשים לעזוב אותה. הארגונים העותרים הדגישו עוד, שאין מקבילה בעולם להסדר סודי בין מדינות, שלא ברור מהן ההגנות שהוא מבטיח, מה המעמד שיינתן מכוחו ומהו אופק השהות במדינה הקולטת, ולא ידוע על שום מגוון פיקוח.

בפסק הדין שניתן באוגוסט קבע בית המשפט העליון, כי אין מניעה עקרונית לגרש מבקשי מקלט לרואנדה; כי לא הוכח שהיא אינה בטוחה; כי התקיימו כל התנאים הפרוצדורליים הנדרשים לצורך גירוש; וכי המנגנונים שהנהיגה המדינה לביקורת ולפיקוח על הליך הגירוש ועל היחס שלו זוכים המורחקים ברואנדה מספקים בעת הנוכחית. לצד זאת קבע בית המשפט, שאסור לעצור מבקש מקלט רק בשל כך שהוא אינו מסכים לגירוש, שכן המדינה הצהירה שההסכם עם רואנדה קובע שלא יגורש אדם ללא הסכמתו. בכך, פסק הדין מנע הלכה למעשה הרחקה בכפייה של מבקשי מקלט על פי ההסכם הנוכחי. אולם באוקטובר [פורסם](#) כי ראש הממשלה בנימין נתניהו נפגש עם נשיא רואנדה פול קגאמה, וכי השניים הסכימו על תיקון ההסכם הסודי באופן שיכשיר גירוש של מבקשי מקלט מישראל לרואנדה בכפייה וללא הסכמתם. על רקע זה החליטה הממשלה [לבחון את המשך הפעלתו של מתקן "חולות"](#), והודיעה [שתעצור](#) מבקשי מקלט שלא יצאו לרואנדה.

## התנאים במתקן "חולות"

דרך נוספת להפעלת לחץ על מבקשי המקלט לצאת מן הארץ, שעליה עמדנו בדוחות קודמים, היא שילוחם למתקן שהייה "חולות". בחודש יוני 2017 ניתנו בבג"ץ פסקי דין [בחמש עתירות שהגישו ארגוני זכויות אדם](#) בעניין התנאים במתקן "חולות".

העתירה הראשונה עסקה במספר השוהים המקסימלי שאפשר לאכלס בחדר מגורים אחד ב"חולות". בית המשפט פסק כי תוך תשעה חודשים על המדינה להפחית את מספר השוהים בכל חדר לשישה, במקום עשרה כיום, כדי למזער את הפגיעה בזכויות השוהים. בעתירה השנייה, שנגעה לחפצים שאסור להכניס למתקן, ביטל בית המשפט את האיסור הגורף על הכנסתם של חומרי ניקוי למרכז שהייה.

שלוש העתירות האחרות עסקו בפעילות החוגים והספורט ב"חולות", בדרישה להתקין מחשבים ורשת אינטרנט לשימוש חופשי של השוהים, ובתנאים במשרדי רשות האוכלוסין וההגירה במקום. בית המשפט החליט למחוק את העתירות בעקבות שיפורים שנעשו בעקבות הגשתן, ובכפוף להצהרות ולהתחייבויות המדינה לשיפורים נוספים.

בנובמבר פסק בג"ץ [בעתירה נוספת](#), וקבע כי האיסור הגורף שהטיל שירות בתי הסוהר על הכנסת מוצרי מזון ל"חולות" הוא בלתי סביר, ועל כן יש לבטלו. עם זאת ניתנו לשב"ס שלושה חודשים כדי לגבש רשימה של סוגי מזון שאסור יהיה להכניס למתקן, אם ירצה בכך. הדרישה לאפשר למוחזקים לבשל במתקן נדחתה.

## ניתוק חשמל ומים בפתח תקווה

השנה הצטרפה עיריית פתח תקווה לרשויות שקידשו מלחמה על מבקשי המקלט. בינואר 2017 הודיע ראש העירייה איציק ברורמן שיפעל [לסלק את מבקשי המקלט מן העיר](#); ובפברואר הורתה העירייה [לנתק תשתיות חשמל ומים](#) בעשרות דירות מפוצלות, שבהן מתגוררים מבקשי מקלט. לניתוקם מתשתיות חיוניות של מאות בני אדם, בהם ילדים, הנמנים על השכבות המוחלשות ביותר בחברה בישראל, אין תקדים. עיריית פתח תקווה אינה הרשות המקומית הראשונה שמתמודדת עם פיצולי דירות ועם הגירתם של מבקשי מקלט, אולם היא הרשות המקומית היחידה הנחושה לנקוט בצעד דרסטי זה.

ארגוני זכויות אדם [עתרו](#) נגד עיריית פתח תקווה לבית המשפט לעניינים מינהליים בלוד. הארגונים טענו שאם ניתוקי החשמל והמים הם חלק ממאבקה של העירייה בעבירות בנייה, כפי שטענה, ולא מכוונים למרר את חייהם של מבקשי המקלט עד שיעזבו, על העירייה לנקוט צעדי אכיפה נגד בעלי הדירות ולא נגד הדיירים. במסגרת ההליך הוצגו תצהירים של מבקשי מקלט שתיארו את [המצוקה בשל ניתוקי התשתיות](#) ואת הקושי במציאת דיור חלופי, וסיפרו על המסר שהועבר להם, לפיו הפגיעה נגרמת להם משום שהם מבקשי מקלט ואינם רצויים בעיר.

באוגוסט נדחתה העתירה. [בפסק הדין](#) נקבע שהעתירה כללית, ושעל הדיירים לפנות בכל מקרה ומקרה לוועדת ערר. על פסק הדין הוגש ערעור לבית המשפט העליון, שעודנו תלוי ועומד.

## פרשת ילדי תימן, המזרח והבלקן

"פרשת היעלמותם של ילדים עולים מארצות תימן, המזרח והבלקן בשנות ה-50 היא פרשה עגומה, פצע מדמם בלב החברה הישראלית אשר לא טופל כראוי עד היום", כך [אמרה](#) השנה חברת הכנסת נורית קורן, יו"ר "[הוועדה המיוחדת לפרשת היעלמותם של ילדי תימן, המזרח והבלקן](#)" בכנסת. הוועדה החלה לפעול בראשית חודש מרץ 2017, לאחר שנים של התעלמות או של טיפול לא מספק של המדינה בנושא.

פרשת ילדי תימן, המזרח והבלקן היא פרשת היעלמותם של למעלה מאלף ואולי אלפי ילדים ופעוטות בני עולים בשני העשורים הראשונים לקום המדינה. הפרשה עצמה והאופן הרשלני שבו טופלה לאורך השנים חושפים יחס גזעני ומפלה כלפי העולים מתימן, המזרח והבלקן, שהוביל לפגיעה אנושה בזכויות אדם. במשך שנים רבות נתקלו טענותיהן של המשפחות ביחס של חוסר אמון והתנשאות מצד הממסד והתקשורת. אמנם מונו שלוש ועדות ממסדיות לחקור את הטענות, אך על עבודתן נמתחה [ביקורת רבה](#): נטען כי הן עסקו בטיוח ולא בחקירה, והתייחסו בסלחנות למחדלי הרשויות.

בשנתיים האחרונות שב הנושא ועלה לסדר היום הציבורי בזכות פעילותם של נציגי/ות משפחות הנעלמים ושל עמותות העוסקות בתחום, ובהן: [עמותת אחים וקיימים](#), [עמותת עמר"ם](#), [האגודה לטיפול חברה ותרבות – מורשת יהודי תימן](#) והפדרציה העולמית ליהדות תימן. בין היתר [התקיימו](#) השנה [הפגנות](#) בתביעה להכרה ממסדית רשמית בחטיפת הילדים. נדמה כי הפעם אפשר להצביע על שינוי בהתייחסותן של הרשויות לטענות ולתביעות של המשפחות.

כך, בסוף שנת 2016 [אישרה הממשלה](#) את חשיפת חומרי ועדת החקירה הממלכתית האחרונה שדנה בפרשה (ועדת כהן-קדמי). בפברואר 2017 הוקמה כאמור בכנסת ועדה מיוחדת העוסקת בפרשה. בוועדה נוהלו ומתנהלים דיונים בנושאים שונים בעניין הפרשה, כגון: [ניסויים רפואיים וניתוחים פתולוגיים](#) שנעשו בילדים; [הצעת חוק](#) לפתיחת קבריהם של קטינים יוצאי תימן, המזרח או הבלקן לצורך ביצוע בדיקה גנטית לקשרי משפחה; השלכות הפרשה על מתן [צו ירושה](#); ועוד. במקביל לעבודת הוועדה נחשפו בתקשורת עדויות רבות של בני משפחות, של מאומצים ושל [בעלי תפקידים במסגרות מוסדיות](#) שמהן נעלמו ילדים באותה תקופה.

האגודה לזכויות האזרח [פנתה](#) לראש הממשלה בנימין נתניהו בדרישה להכיר בעוול ההיסטורי, לעשות צדק ולהביא מזור למשפחות. לצד ההכרה על הממשלה לנקוט צעדים משמעותיים, ובהם חשיפת חומרים שיסייעו בחקירה; הקצאת משאבים לבדיקות ד.נ.א והקמת מאגר; והארכת המנדט של ועדת הכנסת המיוחדת, כדי שתוכל להמשיך בפעילותה לחקר האמת.

## חופש הדת והחופש מדת

לצד המגמה של צמצום חופש הביטוי והפלורליזם, שנדונה בפרק הראשון בדוח, בשנה החולפת בלטו גם תופעות של פגיעה בחופש הדת, בחופש מדת ובפלורליזם היהודי. תופעה קשורה היא התגברות המגמות של הפרדה והדרה, הפוגעות בזכויותיהן של נשים לשוויון ולכבוד. להלן יידונו המופעים העיקריים של מגמה זו בשנה החולפת.

**מתווה הכותל:** ביוני 2017 החליטה הממשלה [להקפיא את "מתווה הכותל"](#), ובפועל – לבטלו. המתווה, שאימצה הממשלה בראשית שנת 2016, קבע כי לצד הרחבה המרכזית של הכותל, המחולקת לעזרת נשים ולעזרת גברים, תוקם עזרה שוויונית, שבה ינהגו עקרונות השוויון המגדרי והפלורליזם, ושתנוהל על ידי מועצה שבה יינתן ייצוג לתנועות הרפורמית והקונסרבטיבית ולנשות הכותל. אלא שבלחץ המפלגות החרדיות נקטה הממשלה סחבת ביישום המתווה, עד להקפאתו. התנהלות הממשלה בנושא גרמה בשנה החולפת [למשבר חמור עם יהדות התפוצות](#). הנושא [תלוי ועומד בבג"ץ](#) וידון בפני הרכב מורחב של בית המשפט.

**נשים במרחב הציבורי:** נושא ההדרה וההפרדה של נשים במרחב הציבורי המשיך לעמוד השנה על סדר היום. הנושא נדון [בועדה לקידום מעמד האישה](#) ואף [במועצת זכויות האדם של האו"ם](#).

למרות פסקי דין של בית משפט השלום ובית משפט לעניינים מנהליים, עיריית בית שמש נמנעה מלהסיר שלטי ענק התלויים בעיר ומורים לנשים כיצד להתלבש, או להימנע מלהתעכב או לעבור ליד בית כנסת או ישיבה. בחודש יוני 2017 הורה בית המשפט לעירייה [להסיר את השלטים](#), והטיל עליה לשלם קנס של 10,000 ₪ על כל יום שבו השלטים נותרים תלויים. העירייה הגישה ערעור לבית המשפט העליון. היא הגישה גם בקשה לעיכוב הביצוע של הסרת השלטים, אך למרות [שזו נדחתה](#), השלטים עודם תלויים. בהקשר זה חשוב לציין את [החלטת הממשלה](#) משנת 2014, שאימצה את המלצות הצוות הבין-משרדי שהקים היועץ המשפטי לממשלה בענין הדרת נשים במרחב הציבורי. ההמלצות קבעו בין היתר כי על רשויות מקומיות לפעול נגד מי שמציבים שלטי צניעות, אולם משרד הפנים, ובראשו שר הפנים אריה דרעי, נמנע עד היום מלפרסם הוראות ברוח זו לרשויות המקומיות. לאחרונה אף [פורסם](#) כי השר מבקש לאפשר לרשויות מקומיות לערוך אירועים ציבוריים תוך הפרדה מגדרית.

המועצה להשכלה גבוהה [החליטה](#) השנה להאריך לחמש שנים נוספות את תוכנית המח"רים (מסגרות לחרדים). מסגרות אלה פועלות בהפרדה מגזרית (הפרדת החרדים מהציבור הכללי) ומגדרית (לימודים נפרדים לגברים ונשים); ובעוד שמרצים גברים מרצים בהן לבני שני המינים, נשים מרצות רק לסטודנטיות אך לא לסטודנטים. לקראת ההחלטה קיימה המועצה להשכלה גבוהה [הליך שימוע](#), אולם למרות [התנגדויות](#) שהושמעו [נגד ההפרדה במח"רים](#), החליטה המועצה להמשיכה. בענין זה תלויה ועומדת [עתירה בבג"ץ](#), שתידון בסוף דצמבר.

השנה נמשכו הפגיעות בזכויותיהן של חיילות בצבא, בשל דרישות של חיילים דתיים. פרסומה של ["פקודת השירות המשותף"](#) בסוף שנת 2016 עורר מחלוקות בשל הפגיעה בזכויות חיילות, ובשל העובדה ש"רוח המפקד" שמשרה הפקודה גרמה למתן [הוראות נוספות](#) שיש בהן כדי לפגוע בזכויותיהן של חיילות לשוויון ולכבוד בשם זכויותיהם של חיילים דתיים וחרדים. יצוין כי פקודת השירות המשותף אינה חלה על גיוסם של חיילים חרדים, שלהם מבטיחות הוראות דרקוניות אף יותר "שירות ללא נשים".

נקודת אור אפשר למצוא בפסק דין בהסכמה שהתקבל בתביעת פיצויים שהגיש המרכז הרפורמי, בענין [העברה של אישה ממקומה בטיסת אל על](#), לבקשת נוסע חרדי שסירב לשבת לידה. הוסכם בין הצדדים כי אל על תבחר לדייליה שהעברת נוסע/ת ממקומו בשל מינו/ה היא פרקטיקה מפלה ואסורה, ותשלם פיצוי לתובעת.

**טענות להדתה במערכת החינוך:** השנה נשמעו טענות רבות מצד [הורים וארגונים](#) על חדירת [תכנים דתיים-לאומיים](#) למערכת החינוך הממלכתית. [דוח מכון מולד](#) כמו גם [התקשורת](#) חשפו כי בשנים האחרונות, בין היתר בעקבות [ההפרטה](#) המתמשכת של החינוך לערכים וכהונתו של נפתלי בנט כשר החינוך, חדרו אל בתי



הספר עשרות עמותות של הימין הדתי. חמור מכך, הדוח ופרסומים אחרים מצביעים על כך שבמסגרת החינוך הממלכתי, החינוך ליהדות מועבר ברובו על ידי ארגונים אורתודוקסיים. אלה נעזרים בבנות שירות לאומי להעברת תכנים ברוח אורתודוקסית, המנגדת להשקפותיהם של מרבית התלמידים. נוסף על כך, קיים חוסר איזון תהומי בין [התקציב שהושקע](#) בשנים האחרונות בחינוך בתחום היהדות לבין התקציב שהושקע בחינוך לדמוקרטיה ולדו-קיום.

השנה פסק בג"ץ בשלוש סוגיות מרכזיות בתחום חופש הדת והחופש מדת, המשפיעות על מיליוני אזרחיות ואזרחים.

בספטמבר מחק בג"ץ עתירה שהגיש המרכז הרפורמי יחד עם ארגונים נוספים, בדרישה ששר התחבורה ימפה את צרכי התחבורה של תושבי ישראל ויקבע מתווה להפעלת תחבורה ציבורית בשבת. [בג"ץ סרב להתערב בסוגיה](#), בטענה שלא מונחת בפניו בקשה של מפעיל תחבורה ציבורית להפעיל קווי אוטובוס בשבת. בכך למעשה השאיר בג"ץ על כנו את המצב הקיים, שבו במקומות רבים למי שאינו מחזיק רכב פרטי אין כל אפשרות להתנייד בשבת.

באפריל קיבל בג"ץ עתירה של עיריית תל אביב נגד שר הפנים, שנמנע מלאשר תיקון לחוק העזר העירוני שהתיר פתיחה מוגבלת של עסקים בשבת. באוקטובר [דחה](#) בית המשפט העליון בקשה לדיון נוסף, ובכך למעשה אישר את פסק הדין, [שמאפשר פתיחת עסקים בשבת בתל אביב](#) באופן המוגבל שעליו החליטה העירייה. ההחלטה עוררה זעם בקרב חברי הכנסת החרדים, שהודיעו כי [יקדמו חקיקה עוקפת-בג"ץ](#) שתקשה על פתיחת עסקים בערים אחרות.

בספטמבר [פסק בית המשפט העליון](#) בדיון נוסף בעתירה שדרשה לאפשר לבתי אוכל להציג תעודות כשרות אלטרנטיביות שאינן של הרבנות. [בית המשפט קבע](#) כי לבית אוכל אסור להשתמש בתואר "כשר" על כל הטיותיו אם אין הוא מחזיק בתעודת כשרות של הרבנות הראשית, אך מותר לו להציג את הכללים שלפיהם הוא מגיש מזון, ואת הגוף המפקח על כללים אלו. כמו כן עליו לציין בבירור כי אינו מחזיק בתעודת כשרות. בכך שבית המשפט איפשר לבתי עסק להציג תעודות ההשגחה מגורמים שאינם הרבנות הראשית, הוא שבר למעשה את המונופול שלה בתחום הכשרות.

## הזכות לבריאות

### טיפול ואשפוז סיעודי

השנה נחשפו ביתר שאת כמה מהכשלים הקשים במערך הסיעוד במדינה. מספר דוחות, ובהם [דוח מבקר המדינה ודוח של מרכז טאוב](#), חשפו את הכשלים במערך הסיעוד לזקנים סיעודיים המבקשים להישאר בביתם: את המחסור בשעות הטיפול הסיעודי הניתנות לזקנים הסיעודיים, את כוח האדם הלא מיומן המטפל בזקנים, את הקשיים הבריורקטיים, ואת ההשקעה הציבורית הנמוכה [בהשוואה בינלאומית](#). הכיסוי הרעוע שמעניקה המדינה לזקנות ולזקנים סיעודיים באמצעות הביטוח הלאומי משמעו שהזקנים הסיעודיים ובני משפחותיהם נאלצים לגשר מכיסם הפרטי בין מה שניתן על ידי הביטוח הלאומי לבין הצרכים בפועל, ורבים [מתקשים לעמוד בעלויות הגבוהות](#).

מצבם של הזקנים השוהים בבתי אבות סיעודיים אינו בהכרח קל יותר. [שורה של מקרים מזעזעים](#) ששודרו השנה בכלי התקשורת חשפו את פגיעותם של הזקנים להתעמרות ולאלימות במוסדות אלו, ואת אוזלת היד של משרד הבריאות בפיקוח על הנעשה במוסדות ובהגנה על זכויות הזקנים.

משנת 2011 מנסה משרד הבריאות לקדם רפורמה מקיפה במערך הסיעוד, שבה תומכים גם מומחים מהתחום ו**ארגונים חברתיים**. השנה **התבשרנו** על הקמת צוות משותף של משרד האוצר ומשרד הבריאות, שהיה אמור להגיש את המלצותיו בנושא עוד לפני פסח, אך דבר לא קרה. למרות שחברי כנסת המשיכו ל**ליזום** ולנסות לקדם **הצעות חוק** ו**מתווים שיבטיחו** את חובתה של המדינה לסייע לזקנים הסיעודיים להזדקן בכבוד, נראה היה כי הרפורמה המיוחלת עדיין רחוקה.

בנובמבר 2017 נפל דבר, כאשר שר האוצר משה כחלון ושר הבריאות יעקב ליצמן הכריזו על **תכנית לאומית** בתחום הסיעוד. גולת הכותרת של תכנית זו היא הגדלה של מספר השעות של מטפל סיעודי שיינתנו לזקנים ברמת הנזקקות הגבוהה – מ-18 ל-30 שעות בשבוע. נוסף על כך הובטח כי יבטלו מבחני ההכנסה לילדיהם של זקנים הזקוקים לאשפוז סיעודי, וכי זקנים מעל גיל 75 יקבלו טיפולי שיניים בחינם. התוכנית מסמנת שיפור חשוב, אך **יש צורך בתכנית מקיפה יותר** כדי **להבטיח כיסוי סיעודי סביר** לכלל האוכלוסייה בלי תלות ברכישת ביטוח מסחרי פרטי, שלא נגיש לחלק גדול בציבור.

### חיזוק מערכת הבריאות הציבורית

בשנים האחרונות הלכה והתגבשה במשרד הבריאות המודעות ל**פגמים ולאיי השוויון** בשירותי הבריאות בין אוכלוסיות שונות בישראל, ולצורך **לחזק את מערכת הבריאות הציבורית** ולבלום את מגמת ההפרטה שלה ואת הערבוב בין הפרטי לציבורי בתוך המערכת. כתוצאה מכך אנו עדים בשנים האחרונות לשינוי מגמה – אמנם מסוים ומוגבל, אך חשוב ביותר.

כך, בהמשך לביטול השר"פ בבית החולים החדש **באשדוד** ולצמצומו בבתי החולים **הדסה** ו**שערי צדק** ב-2016, בוטל השנה השר"פ בבית החולים **לניאדו**. ביולי 2017 פורסם כי משרד הבריאות גיבש לראשונה מסמך הנחיות המסדיר את השר"פ בבתי החולים הציבוריים, וקובע **מגבלות** על הפעלתו. עוד התפתחויות חשובות מהשנה האחרונה הן **הגבלות** על רופאים במערכת הציבורית להעביר מטופלים למרפאה הפרטית שלהם, והוספת **מאות מיליוני שקלים** לתקציבי קופות החולים ובתי החולים לשם קיצור תורים.

עם זאת, **הפגמים** במדדי הבריאות **ובשירותי הבריאות** בין המרכז לפריפריה ובין קבוצות אוכלוסייה שונות בישראל עדיין גדולים. נוסף על כך, בימים אלה נדונה בוועדת העבודה, הרווחה והבריאות בכנסת **הצעת חוק** להסדרת תיירות המרפא בישראל. על אף שההסדרה של התחום חיונית, הרי שניסוחה הנוכחי של הצעת החוק **אינו כולל כל מנגנון** שיבטיח שמירה על נגישות, זמינות ואיכות השירות הרפואי לחולים הישראליים. בין היתר, הצעת החוק לא מגבילה את היקף השירותים שאפשר יהיה להעניק לתיירים. בהינתן המחסור הקיים במשאבים במערכת הבריאות הציבורית, קיימת סבירות גבוהה מאוד שתיירות המרפא תגרום, גם לאחר ההגבלות בחוק, להארכת התורים עבור החולה הישראלי ולהגברת העומס במערכת הבריאות.

### הזכות לדיור

בתחום הדיור המשיכה הממשלה גם השנה לשים את הדגש על מתן הזדמנות למי שאין בבעלותו דירה לרכוש את דירתו הראשונה במחיר מוזל, באמצעות מסלול "מחיר למשתכן". עם זאת, חשוב לזכור כי כרבע ממשקי הבית בישראל מתגוררים בשכירות – מיעוטם בדיור ציבורי ורובם בדירה ששכרו בעצמם בשוק החופשי. שוק השכירות חיוני להבטחת הזכות לדיור עבור משפחות מעוטות הכנסה, שאין להן אפשרות מעשית לרכוש דירה, גם לא במסגרת מסלול מחיר למשתכן.

השנה החולפת הביאה בשורה לשוכרי הדירות: לאחר עשרות שנים שבהן שוק השכירות בישראל כמעט ולא היה מוסדר, ביולי 2017 התקבל בכנסת "חוק שכירות הוגנת". זהו למעשה [פרק שנוסף לחוק השכירות והשאלה](#), ועוסק בהסדרת יחסי השכירות ובהגנות על שוכרים: נקבעו בחוק הגבלות לגבי ערבויות שאפשר לדרוש משוכר, הוגדרו הנסיבות שבהן אפשר לממש ערובה, נקבעה אחריות לתיקונים, נאסרה השכרת דירה שאינה ראויה למגורים, ועוד. אולם מה שלא נכלל בחוק הוא הגבלת האפשרות להעלות את שכר הדירה בצורה חדה ותדירה. כך, שוכרי הדירות בישראל ממשיכים לחיות בחוסר יציבות, ללא ודאות שיוכלו לשכור את הדירה לאורך זמן ולא יאלצו לעבור דירה לעיתים קרובות, על כל הקשיים הכרוכים בכך.

תיקון חשוב נוסף שיש בו לסייע למימוש הזכות לדיור של מעוטי אמצעים הוא [החלטה](#) שהתקבלה במועצת מקרקעי ישראל בחודש מאי, ולפיה בחלק מהמכרזים שתפרסם רשות מקרקעי ישראל לבנייה במסלול "מחיר למשתכן" יוקצו 5% מהדירות לטובת הגדלת הדיור הציבורי. החלטה זו משמעותית במיוחד לאחר שנים רבות שבהן מספר הדירות קטן בצורה דרסטית. היא גם משקפת את הצורך בפיזורן של דירות הדיור הציבורי ובהכללתן בשכונות מגורים חדשות, תוך הימנעות מיצירת ריכוזי עוני. אולם עד מועד פרסום דוח זה טרם התממשה ההחלטה.

## זכויות עובדים

### עובדים שעתיים

[לפחות 24% מכלל השכירות והשכירים במשק](#) – מעל 700,00 איש ואישה – משתכרים על בסיס שעות: שכר העבודה שלהם אינו נקבע על בסיס משכורת חודשית קבועה, אלא על בסיס שעות העבודה. על פי הערכות של ארגוני זכויות עובדים, שיעורם עשוי אף להגיע ל-[45% מכלל העובדות והעובדים במשק](#) – למעלה ממיליון איש ואישה. עבור המעסיקים, העסקת עובדים במתכונת שעתית היא דרך להקטין את עלויות ההעסקה ולתת לעובדים סל זכויות הנמוך מהסל המינימלי הקבוע בחוקי המגן. עבור העובדים, משמעה [פגיעה מתמשכת בזכויותיהם](#) לאורך שנים, לעתים למשך כל תקופת הקריירה שלהם, ויצירת אי ודאות עקבית לגבי גובה ההכנסה.

עובדות ועובדים שעתיים משתכרים על פי רוב פחות מעמיתיהם במשכורת חודשית. פעמים רבות הם לא יודעים מה יהיה גובה שכרם עד ליום התשלום. הם לא מקבלים תשלום עבור ימי חג, כך שדווקא [בחודשי החגים](#), שבהם ההוצאות גדלות, שכרם קטן. זכויותיהם נפגעות גם בעת ניצול ימי חופשה על פי חוק, בהודעה מוקדמת לפני פיטורין, ביציאה לחופשת לידה [ועוד](#).

חלק ניכר מהבעיה נובע מחוקי העבודה בישראל, שנחקקו בתקופה שבה רוב העובדים עבדו בשכר חודשי, ולכן אינם מותאמים לעבודה על בסיס שעות. אולם גם כאשר מתווספים לחוקים אלה תיקונים חדשים, הם לא לוקחים בחשבון את העובדים השעתיים. כך למשל, במרץ 2017 עבר בכנסת [תיקון לחוק עבודת נשים](#), שהגדיר מהו היקף משרה מלאה המזכה עובדות ב"שעת הורות" (היעדרות של שעה אחת ביום למשך ארבעה חודשים אחרי הלידה, שמטרתה לאפשר טיפול בילד); [בקשתם של ארגוני הפורום לאכיפת זכויות עובדים](#) לתקן את החישוב, כך שייטיב גם עם העובדות השעתיים, לא התקבלה. [בישיבת ועדת העבודה והרווחה](#) שהתקיימה ביולי 2017 הסכימו חברי הכנסת כי יש להסדיר את זכויותיהם של העובדים השעתיים בחקיקה ולצמצם את מתכונת ההעסקה השעתית, ויש לקוות כי זהו צעד ראשון בכיוון הנכון.